

Мороховська Н.С.

к.філос.н, доц. кафедри теорії права та держави

ФСП НТУУ «КПІ»

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ПОХОДЖЕННЯ, ДЖЕРЕЛА ТА РОЗВИТОК

Міжнародне гуманітарне право посідає важливе місце у міжнародному публічному праві. Положення міжнародного гуманітарного права є обов'язковими для всіх держав, які підписали відповідні міжнародні угоди, у тому числі і для України.

Міжнародне гуманітарне право (МГП), яке називають також правом війни, або правом збройних конфліктів, містить ретельно розроблені норми, спрямовані на обмеження наслідків збройного конфлікту.

Вже з давнини майже в усіх цивілізаціях існували правила, які обмежували права воюючих сторін щодо завдання збитків противнику. Найчастіше їх можна знайти в основних літературних пам'ятках (як, наприклад, в індійському епосі «*Махабхарата*»), в релігійних писаннях (таких, як *Біблія* або *Коран*) або в настановах щодо військового мистецтва (в давньоіндійському збірнику приписів *Закони Ману* і японському середньовічному кодексі поведінки *Бусідо*). Ці правила і приписи забезпечували захист певним категоріям осіб, а саме: жінкам, дітям, людям похилого віку, роззброєним комбатантам і полоненим. Заборонялися також напади на деякі об'єкти (наприклад, місця відправлення культу) та віроломні засоби ведення бою, зокрема такі, як використання отрути.

У середньовічній Європі шляхетне лицарство встановило суворі правила ведення бою, і не в останню чергу – у власних інтересах. Ідеї лицарства дожили й до наших днів. Домовленості про долю полонених, які нерідко досягалися в минулому сторонами в конфлікті, були передвісниками сучасних багатосторонніх договорів. Подібні правила існували - і досі існують – і в культурах, що не мають письмових пам'яток.

Отже, в усьому світі з давніх часів наділені владою правителі, релігійні діячі, мудреці і воєначальники намагалися зменшити тяжкі наслідки воєн шляхом введення норм, обов'язкових для всіх.

У своєму сучасному вигляді право війни склалося, в цілому, під впливом християнського віровчення і лицарства, розвитку військової думки в ході воєн, які вели між собою європейські народи після появи в Європі сучасної державної системи. Воно знаходило своє втілення в указах, які видавалися державами своїм арміям. Ці укази предбачали дотримання правил поведінки військ стосовно противника. Крім того, командувачами армій укладалися двосторонні акти (картелі, капітуляції, перемир'я), для того щоб можна було потурбуватися про поранених та обмінятися військовополоненими.

І лише в XIX столітті, коли війни велися величезними державними арміями, що використовували нові і все більш руйнівні види зброї, коли на полі бою почала залишатися жахлива кількість кинутих поранених, виникло право війни, засноване на багатосторонніх конвенціях. Це виникнення нерозривно пов'язане з іменами Анрі Дюнан і Френсіса Лібера. Приблизно в один і той же час, але, вочевидь, не підозрюючи про існування один одного, Дюнан і Лібер внесли вирішальний вклад в концепцію і зміст сучасного міжнародного гуманітарного права. І хоч ідея необхідності захисту жертв війни існувала й до них, але вони виразили її у формі, що відповідала новому часу.

За основу було взято основну ідею, що належала Жан Жаку Руссо в опублікованому ним в 1762 році *трактаті «Про суспільний договір»*, де він зазначав, щовійна – це відносини не між людьми, а між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати. І з цього Руссо робить логічний висновок про те, що з солдатами можна воювати тільки доти, поки вони самі воюють. А як тільки вони склали зброю, вони знову стають просто людьми. І їх слід милувати.

У своїй книзі *«Спогади про Сольферіно»* Анрі Дюнан не так багато уваги приділяє поганому поводженню з пораненими або фактам вбивства

беззахисних людей. Що його глибоко вразило, так це повна відсутність допомоги пораненим і помираючим. І тому він виступив з двома практичними пропозиціями, що вимагали конкретних дій: досягти міжнародної домовленості щодо надання статусу нейтральності медичному персоналу на полях битв і створити постійну організацію для практичної допомоги пораненим на війні. Перша пропозиція привела до прийняття в 1864 році І Женевської конвенції, а друга – до заснування Червоного Хреста.

Не випадково це трапилось у той час, коли в державах західного світу першорядного значення почали набувати загальні принципи, що стосуються прав людини. Вирішальну роль у виникненні такої тенденції відіграла Женевська конвенція 1864 року про поліпшення участі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни. Оскільки вона зобов'язувала Високі Договірні Сторони однаково ставитися як до своїх поранених, так і до поранених противника, думка про те, що у людини завжди і за будь-яких обставин є певні права, знайшла в ній досить чітке вираження.

Члени Женевського Комітету (який згодом став Міжнародним Комітетом Червоного Хреста), котрі були ініціаторами цієї Конвенції, спрямували потім свої зусилля на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права.

Протягом кількох наступних десятиліть були прийняті положення, що забезпечували захист іншим категоріям осіб, а саме: пораненим, хворим та особам із складу збройних сил на морі, що зазнали корабельної аварії (в 1899 році), військовополоненим (в 1929 році) і цивільним особам (в 1949 році). Конвенції переглядалися в 1906 році; в 1929 році і в 1949 році; а в 1977 році були прийняті два Протоколи, які доповнювали чотири Конвенції 1949 року.

В той час як Женевські конвенції торкаються захисту осіб, що потрапили до рук противника (поранених, хворих, військовополонених, цивільних осіб), Гаагські конвенції 1899 р. і 1907 р. намагаються передусім встановити правила ведення воєнних операцій. Вони обмежують право воюючих держав

піддавати нападу конкретних осіб та об'єкти і забороняють використання певних методів і засобів ведення бою під час війни. Деякі із цих принципів знайшли підтвердження і розвиток у двох Додаткових Протоколах 1977 р. до Женевських конвенцій.

На завершення слід особливо підкреслити той факт, що гуманітарні конвенції отримали більш широке визнання в світі, ніж конвенції з прав людини. І держави до недавнього часу – а в значній мірі і тепер – зацікавлені в тому, щоб правила збройних конфліктів існували окремо. Це говорить про непересічне значення МГП, поки існують на землі війни та ведуться бойові дії.